

Potruga za identitetom kod posvojenog djeteta

Petrović, Matea

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:576883>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Matea Petrović

POTRAGA ZA IDENTITETOM KOD POSVOJENOG DJETETA

ZAVRŠNI RAD

Prof. dr. sc. Slavica Blažeka Kokorić

Zagreb, 2022.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POSVOJENJE	2
3. IDENTITET	3
3.1. <i>POJAM IDENTITETA SAGLEDAN KROZ PRIZMU PSIHLOGIJE LIČNOSTI</i>	4
4. UTJECAJ PRIVRŽENOSTI NA RAZVOJ IDENTITETA KOD POSVOJENOG DJETETA	5
4.1. <i>VRSTE PRIVRŽENOSTI</i>	6
4.2. <i>PRIVRŽENOST POSVOJENOG DJETETA KAO TEMELJ OSOBNOG IDENTITETA</i>	8
5. POSVOJENJE I SOCIJALNI IDENTITET	10
5.1. <i>VAŽNOST BIOLOŠKE OBITELJI U IZGRADNJI IDENTITETA KOD POSVOJENOG DJETETA</i>	11
5.2. <i>SOCIJALNI IDENTITET I MEĐUNARODNO POSVOJENJE</i>	12
6. DOB DJETETA KAO IZAZOV U PRILAGODBI I IZGRADNJI IDENTITETA KOD POSVOJENOG DJETETA	13
6.1. <i>FORMIRANJE IDENTITETA POSVOJENOG DJETETA U ADOLESCENCIJI</i>	15
7. UTJECAJ TIPA POSVOJENJA NA POTRAGU ZA IDENTITETOM	16
8. KNJIGA ŽIVOTA	17
9. VAŽNOST DOSTUPNOSTI PODRŠKE PRIJE I NAKON ZASNIVANJA POSVOJENJA	18
9.1. <i>PRIMJERI PRUŽATELJA STRUČNE PODRŠKE ZA POSVOJITELJSKE OBITELJI U HRVATSKOJ I NJIHOV ZNAČAJ U IZGRADNJU POSVOJENIKOVA IDENTITETA</i>	19
10. ZAKLJUČAK	22

Potruga za identitetom kod posvojenog djeteta

Sažetak: O posvojenju se najčešće govori u kontekstu osiguravanja najkvalitetnijeg oblika trajnog zbrinjavanja djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi. Pri tome treba imati na umu da posvojenje donosi sa sobom i specifične izazove s kojima se suočavaju posvojena djeca. Ovisno o iskustvima koja su prethodila zasnivanju posvojenja, temeljni izazovi odnose se na iskustvo odvajanja od biološke obitelji, doživljaj gubitka i separacijskog straha, teškoće sa uspostavom odnosa privrženosti s novom roditeljskom figurom te teškoće vezane uz propitivanje i izgradnju vlastitog identiteta. U ovom radu bit će prikazane različite teorijske i empirijske spoznaje o tome što sve utječe na oblikovanje socijalnog i osobnog identiteta kod posvojenog djeteta, te kakve promjene se u tom kontekstu događaju tijekom odrastanja posvojenog djeteta, a posebice kroz razdoblje adolescencije. Pažnja će biti posvećena i temi međunarodnog, transetničkog posvojenja jer se kod takvog posvojenja češće javlja konfuzija identiteta koja proizlazi iz primjetnih fizičkih i kulturalnih razlika, te doživljenih predrasuda i diskriminacije od strane okoline. U radu se ističe da posvojena djeca grade svoj identitet kroz integraciju iskustava iz prošlosti i sadašnjosti te da na tom putu trebaju razumijevanje i podršku svoje okoline. Posvojena djeca koja su u odnosu s posvojiteljima uspostavila sigurnu privrženost te imaju mogućnost otvoreno komunicirati o temi posvojenja i svog biološkog podrijetla, uspješnije izgrađuju pozitivnu sliku o sebi i vlastiti identitet. Zaključno, ističe se važnost pružanja podrške posvojenom djetetu od strane stručnjaka i posvojitelja tijekom njegove potrage za vlastitim identitetom.

Ključne riječi: posvojenje, privrženost, izgradnja identiteta kod posvojenog djeteta, podrška

Adopted Child's Search for Identity

Summary: Even though adoption is considered to be the best form of childcare for children without parental care, it should also be borne in mind that the adoption process brings forth some specific challenges for the adopted children to face. Depending on the experiences which preceded the beginning of the adoption process, some of the fundamental challenges that follow the beginning of the adoption process are the act of separation from the biological parents of the children, the experience of loss and of separation anxiety, having troubles forming a healthy attachment style to the new parent figure and any identity issues that could emerge. This research paper will follow the different theoretical and empirical knowledge about what can affect the shaping of the social and individual identity of the adopted child, especially during adolescence and puberty. One of the primary focuses of this research paper will be the international transethnic adoption, because with this kind of adoption identity confusion is much more common, as the physical and cultural differences between the adopter and adoptee are conspicuous. Furthermore, the adoptees oftentimes experience prejudices and discrimination as a product of their surroundings during the transethnic adoption process. In this research paper, it is also noted that adopted children develop their identity through the integration of their past and present experiences and they need an understanding and supportive environment to do so. Those children who have adopted a secure attachment model in their relationship with their adoptive parents and have openly discussed the topic of their biological parents and adoption have more success in creating a positive image of themselves and their identity. The conclusion of the paper mentions how important it is for the adoptees to have a source of both formal support and the support of their adoptive parents in the process of finding themselves and their identity.

Key words: adoption, attachment, individual identity of an adopted child, support

Izjava o izvornosti

Ja, Matea Petrović pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor/ica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio/-la drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Matea Petrović

Datum: 15.8.2022.

1. UVOD

O posvojenju se obično govori kao o najkvalitetnijem obliku zbrinjavanja djece bez adekvatne roditeljske skrbi koja nisu u mogućnosti odrastati u svojoj biološkoj obitelji ili među svojim srodnicima, te kao o najpoželjnijoj opciji za osiguravanje trajne skrbi za djecu koji su dugotrajno smješteni u dječje domove te priželjkuju život u obiteljskom okruženju. Pri tome se nerijetko zanemaruje da je posvojenje složen proces koji sa sobom donosi i brojne izazove. Posvojenje obuhvaća tzv. posvojiteljsku trijadu (posvojitelje, posvojenika te biološke roditelje), a ovisno o razini komunikacije između navedenih članova posvojiteljske trijade dijeli se na otvoreno, poluotvoreno i zatvoreno (Child Welfare Information Gateway, 2013.). U Republici Hrvatskoj proces posvojenja reguliran je Obiteljskim zakonom i uređen zakonskim normama koje naglasak stavljaju na zaštitu dobrobiti i najboljeg interesa djeteta (Obiteljski zakon, NN 13/15, 98/19). Unatoč navedenom, proces posvojenja u praksi neminovno prate mnogi izazovi koji se tiču teškoća prilagodbe posvojenog djeteta na život u novoj posvojiteljskoj obitelji.

Prilagodba djeteta na novonastalu obitelj otežana je činjenicom da većina posvojene djece nisu imala priliku doživjeti iskustvo odrastanja u stabilnom obiteljskom domu, već su u periodu prije posvojenja doživjela brojna traumatska iskustva i bolna odvajanja. U inicijalnoj fazi prilagodbe kod posvojene djece nerijetko se javlja separacijski strah i intenzivne promjene raspoloženja popraćene anksioznošću i agresivnim reakcijama. Posvojeno dijete oporavlja se postepeno kroz duži vremenski period, usvajajući nova pozitivna emocionalna i socijalna iskustva (Johnson, 2002). Stoga je važno da posvojitelji u procesu prilagodbe na posvojenje imaju razumijevanje prema djetetovim prošlim iskustvima i te da mu budu podrška u prilagodbi na nove životne okolnosti (Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.).

Posvojenom djetetu nije samo važno pružiti bezuvjetnu ljubav i roditeljsku skrb, isto tako važno je prihvatiti i njegovu prošlost i porijeklo, podržati ga u njegovoj potrebi da razgovara o svojim prošlim iskustvima i biološkom porijeklu. Sve navedeno izuzetno je bitno u procesu izgradnje identiteta i jačanja pozitivne slike o sebi kod posvojenog djeteta. Izgradnja vlastitog identiteta složen je proces kroz koji raste svjesnost pojedinca o vlastitim crtama ličnosti, ali i o socijalnim ulogama koje odabire i kojima pripada (Altaras Penda, 2005.). Kod posvojenog djeteta identitet se gradi kroz integraciju prošlih iskustava sa sadašnjima, ali i kroz interakciju posvojenog djeteta s osobama iz svog okruženja. Obiteljsko-rodbinske veze, spolnost, etnicitet, narodnost i jezik samo su neki od dijelova koji čine mozaik socijalnog identiteta (Hrvatska enciklopedija, 2021.). Da bi izgradili svoj identitet, posvojena djeca se nerijetko odlučuju na potragu za

obiteljskim korijenima i informacijama o biološkim roditeljima, braći i sestrama (Laklija i Šagi, 2020.). Potraga za obiteljskim korijenima važan je razvojni zadatak koji utječe na pravilnu integraciju identiteta kod posvojenog djeteta.

2. POSVOJENJE

Posvojenje je „poseban oblik obiteljsko-pravnog zbrinjavanja i zaštite djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi kojim se stvara trajni odnos roditelja i djeteta“ (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, čl. 180). Zasnivanjem posvojenja posvojitelj postaje roditelj posvojenom djetetu te pravnim mehanizmima zadobiva sva prava, dužnosti i obveze koje proizlaze iz odnosa roditeljstva.

Nekoć se na posvojenje gledalo primarno kroz svrhu produženja posvojiteljeva obiteljskog stabla (Brodzinsky, 1993.). Međutim, danas je ta perspektiva drugačija te se svrha posvojenja primarno određuje kroz perspektivu zaštite dobrobiti i najboljeg interesa posvojenog djeteta. Ovakvo određenje svrhe posvojenja definirano je i u članku 180, stavak 3 Obiteljskog zakona (NN 103/15, 98/19) u kojem je propisano da se posvojenje može zasnovati samo ako je u skladu s dobrobiti djeteta. Kako bi se u najvećoj mogućoj mjeri osigurala ovakva svrha posvojenja, bitno je da u provođenje procesa posvojenja budu uključeni kvalitetni, visokoeducirani stručnjaci koji će štiti najbolji interes djeteta (Matković i Topčić-Rosenberg, 2017.).

O posvojenju se često govori kao o najkvalitetnijoj alternativni za djecu izdvojenu iz biološke obitelji, pri čemu se ističu brojne prednosti ovakvog oblika zbrinjavanja djece u odnosu na institucionalni smještaj (Brodzinsky, 1993.). Tek u novije vrijeme posebna pažnja stručnjaka i znanstvenika usmjerena je na dublje sagledavanje različitih izazova koje donosi ovakav oblik skrbi, pri čemu se uz brojne prednosti naglašavaju i potencijalni rizici te kompleksnost cjelokupnog procesa posvojenja (Grgec-Petroci, 2015.).

Različiti izvori stručne i znanstvene literature iz područja posvojenja te rezultati brojnih istraživanja danas nam omogućuju detaljniji uvid u procese prilagodbe te teškoće se kojima se nerijetko susreću posvojitelji i posvojeno dijete nakon zasnivanja posvojenja. Pri tome se kao jedan od temeljnih izazova ističe proces uspostavljanja emocionalnog odnosa i razvoja privrženosti između posvojenog djeteta i posvojitelja. Primjerice, McGinn (2006.) navodi kako nerijetko posvojeno dijete nailazi na poteškoće u razvijanju privrženosti s posvojiteljima zbog tzv. „iskonske rane“ koja je posljedica razvoja nesigurne privrženosti u odnosu s figurom primarnog skrbnika te suočavanja s bolnim iskustvima napuštanja, nepoznavanja ili gubitka

bioloških roditelja. Također, jedan od glavnih izazova s kojim se susreću posvojiteljske obitelji vezan je uz specifičan proces izgradnje identiteta kod posvojenog djeteta.

3. IDENTITET

Identitet kao pojam definiran je u mnogim znanstvenim područjima, od filozofije i sociologije, pa sve do politike i psihologije. Njegov značaj se počinje razmatrati s razvojem novovjekovne filozofije koja naglasak stavlja na čovjeka i ono što ga određuje (Altaras Penda, 2005). Pri tome se pojmom identiteta označava subjekt koji određuje sebe u odnosu na sve druge koji ga okružuju ili na koje može misliti. To bi značilo da je pojedinac sposoban definirati vlastita obilježja koja su slična ili različita u usporedbi sa osobama koje ga okružuju (Altaras Penda, 2005:58).

Pri određenju pojam identiteta bitno je razlučiti pojam osobnog identiteta, u odnosu na socijalni identitet. Osobni identitet odgovara na pitanje *Tko sam ja?* čime pojedinac daje iskaz o vlastitim karakteristikama ličnosti, ali i obnašanju određenih uloga koje procjenjuje sebi svojstvenima, za koje može reći da opisuju njegov život i time tvore njegov unikatni životopis. Socijalni identitet, s druge strane, odgovara na pitanje *Tko smo mi?* te na temelju grupne pripadnosti obilježava osobu i razlikuje ju od pripadnika drugih grupa. Tako se pod socijalni identitet ubrajaju spolni, dobni, rodni, jezični, vjerski, nacionalni, regionalni, klasni, profesionalni, organizacijski, politički, obiteljsko-rodbinski identitet i tome slično (Hrvatska enciklopedija, 2021.).

Također, socijalni identitet može imati višestruka obilježja jer osoba nerijetko istovremeno pripada različitim skupinama, poput primjerice pojedinca koji se bavi dvjema profesijama čime je njegov profesionalni identitet dvostruki (Hrvatska enciklopedija, 2021.). Prema Castellsu (2002.) upravo je socijalni identitet taj koji pruža uporište osobama koje imaju teškoće i izražavaju nesigurnost u određenju vlastitog identiteta. Utočište pred nesigurnošću nadilazi se socijalnom mrežom satkanom od više pojedinaca koji djeluju zajedno. Jaz između socijalnog i osobnog identiteta zna biti veliki, međutim kroz uspješan proces socijalizacije osoba bi trebala postići sklad između onoga što je odabrala biti živeći u odnosu s drugima, jednako kao i u odnosu prema sebi samoj (Altaras Penda, 2005.).

3.1. POJAM IDENTITETA SAGLEDAN KROZ PRIZMU PSIHOLOGIJE LIČNOSTI

U području psihologije, pojam identiteta je jedan od ključnih pojmova bitnih za razumijevanje psihološkog razvoja pojedinca. Prema Eriksonovoj teoriji psihosocijalnoga razvoja, razvoj čovjeka se događa kroz osam različitih faza, pri čemu svaka faza donosi specifične izazove ili krize koje pojedinac treba razriješiti kako bi uspješno prešao u sljedeću razvojnu fazu. Uspješno nadilaženje pojedine krize predstavlja zdrav pomak na sljedeću razinu te podrazumijeva prenošenje doživljenog uspjeha, dok s druge strane nemogućnost razrješenja krize u određenoj fazi ostavlja negativni utjecaj na nošenje s izazovima faza koje tek trebaju slijediti (Berk, 2006.). Eriksonova teorija u središte stavlja psihosocijalni razvoj, za razliku od Freudove psihoanalize koja je usmjerena na psihoseksualni razvoj kroz koji također dolazi do razvoja identiteta, odnosno doživljaja onoga što osoba jest. Razlika između Freuda i njegove psihoanalitičke teorije te spomenute teorije Erika Eriksona jest u tome što Freud promatra razdoblje djetinjstva kao ključno razdoblje koje u značajnoj mjeri determinira ostatak života, dok Erikson zastupa tezu da se osoba mijenja tijekom cijelog života, odnosno da njezin razvoj ne određuje samo faza djetinjstva već i sve druge životne faze kroz koje prolazi (Jakovina i Jakovina, 2016.).

U knjizi *Identitet i životni ciklus*, Erik Erikson je faze razvoja identiteta poredao kronološkim slijedom te ih zamislio kao životne faze od rođenja do smrti (Erikson, 2008). Prva faza se odnosi na stjecanje povjerenja, a određuje je kvaliteta suodnosa djeteta s primarnom figurom privrženosti, tj. majkom. Druga faza se odnosi na uspostavljanje autonomije te je jednako tako vezana za najranije djetinjstvo. Treća faza vezana je uz razvoj vlastite inicijative, dok je četvrta usmjerena na marljivost i nužnost da se ista razvije tijekom puberteta. Nadalje, prema Eriksonovoj teoriji, temeljno formiranje identiteta događa se tijekom adolescencije i čini posebni peti stadij koji uvelike određuju daljnji osobni razvoj. Šesti faza se odnosi na intimnost, sedma na stvaralaštvo, a osma na integritet (Erikson, 2008.).

Na temelju empirijskih istraživanja, spomenuti je teorijski model nadopunjen sa konceptom četiri statusa identiteta koji se razlikuju s obzirom na dva ključna područja (Berk, 2006.). Prvo područje se odnosi na to je li osoba prošla kroz proces donošenja odluka i donijela samostalni izbor, to jest je li ispitala različite mogućnosti prije donošenja takvog izbora. Uslijed toga stoji da je prošla kroz razvojnu krizu koju karakterizira više izbora i nužnost odabira. Drugo se područje odnosi na razinu osobnog ulaganja, odnosno posvećenosti. Kombinacijom ta dva područja, formiraju se četiri moguća statusa identiteta: postignuti identitet, moratorij, preuzeti

identitet te difuzija identiteta (Berk, 2006.). U statusu postignutog identiteta nalaze se osobe koje su razvile identitet nakon sagledavanja više različitih opcija. One su samostalno odabrale skup vrijednosti te bilježe osjećaj psihičke dobrobiti, kontinuiranog vlastitog ja te znaju kamo odabiru ići. Osobe koje su u statusu moratorija još se nisu obvezale na konkretne vrijednosti te se nalaze u fazi istraživanja, prikupljanja informacija, isprobavanja aktivnosti i tome slično. Nadalje, osobe s preuzetim identitetom opredijelile su se vrijednostima i ciljevima, ali prije toga nisu istražile opcije što znači da su prihvatile već gotov identitet koji je za njih odabrao netko drugi, poglavito roditelj. Završno, osobe s difuzijom identiteta nemaju jasan smjer te jednako tako nemaju skup vrijednosti i ciljeva na koje su se obvezale. One nikada nisu aktivno pokušale nešto samostalno postići nego su na pasivne načine održavale postojeće stanje (Berk, 2006.). Shodno navedenom, vidljivo je kako odnos s drugima determinira djetetov kapacitet za odabir vrijednosti i ciljeva koje želi ostvariti, a time i možebitno kapacitet za daljnje (ne)uspjehe u budućnosti (Health, 2012., prema Laklija i Šagi, 2020.).

4. UTJECAJ PRIVRŽENOSTI NA RAZVOJ IDENTITETA KOD POSVOJENOG DJETETA

U procesu rane socijalizacije važno je da svako dijete ima priliku kroz odnos privrženosti s primarnim skrbnikom izgraditi svoju „sigurnu bazu“ iz koje će moći istraživati svijet, graditi samopoštovanje i vlastiti sustav vrijednosti te postepeno bolje upoznavati sebe i graditi vlastiti identitet. Procesi izgradnje vlastitog identiteta dodatno su kompleksni kad je riječ o posvojenom djetetu. Naime, pri formiranju identiteta posvojeno dijete ima potrebu pronaći odgovore na brojna, složena pitanja koja se tiču njegova porijekla, doživljaja pripadnosti i samoidentifikacije. Iako su takva pitanja razvojno uobičajena, ona predstavljaju poseban izazov za posvojenu djecu jer ona nisu imala mogućnost odrastati u stabilnom okruženju u okviru biološke obitelji, na jednom području, uz roditeljsku figuru kao „sigurnu bazu“ (Health, 2012., prema Laklija i Šagi, 2020.).

4.1. VRSTE PRIVRŽENOSTI

Poznato je da svaki pojedinac tijekom života prolazi kroz različite faze i iskustva koja određuju njihov ukupan psihosocijalni razvoj. Iskustva koje pojedinac stječe tijekom ranog djetinjstva u značajnoj mjeri oblikuju njegov kasniji razvojni put.

Od najranijih dana kod svakog djeteta vidljiva je potreba za oslanjanjem na „sigurnu figuru“ (odraslu osobu) koja će odgovarati na njegove potrebe i biti mu model ponašanja, kao i težnja za socijalnom interakcijom s drugim osobama iz okruženja (Berk, 2015.).

Mary Ainsworth (1979.) provela je studiju o načinu izgradnje emocionalne veze između djeteta i primarnog skrbnika te je na temelju toga razvila tipologiju koja obuhvaća četiri tipa privrženosti sukladno različitim kombinacijama kvalitete roditeljske brige i odgovara roditelja na potrebe djeteta te na osnovu strategija djeteta za nošenje sa stresnim i nepoznatim situacijama. Kroz longitudinalno istraživanje, koristeći tehniku tzv. nepoznate situacije, u svojoj studiji Ainsworth je promatrala reakcije djece u eksperimentalnim uvjetima u nepoznatoj, umjereno stresnoj situaciji, te njihov odnos prema skrbniku kao sigurnoj bazi. Temeljem rezultata svoj istraživanja razradila je klasifikaciju stilova privrženosti koji se dijele na sigurnu i nesigurnu privrženost, a nesigurna privrženost se dodatno dijeli na izbjegavajuću, opiruću te dezorganizirano-dezorijentiranu privrženost.

Sigurna privrženost karakteristična je za djecu koja su odrasla u blizini odrasle osobe koja im pruža osjećaj ugone, povjerenja i nježnosti, odnosno dosljedno odgovara na njihove potrebe. Smatra se da najveći broj djece, njih oko 60%, razvije ovakav tip privrženosti te da u skladu s tim tijekom djetinjstva ulogu skrbnika koriste kao sigurnu bazu iz koje istražuju okolinu, dok u odnosu s drugima uspostavljaju kvalitetne veze (Vasta i sur., 2004.). Ova populacija djece ima povjerenja u sebe i svijet vide kao sigurno mjesto što je važno za izgradnju njihova identiteta (Berk, 2015.). Također, primijećeno je da je kod djece koja su razvila sigurnu privrženost češće prisutna viša razina socijalne i kognitivne kompetencije pomoću koje uspješno odgovaraju na izazove i pronalaze rješenja za probleme, poslušnija su i bolje se slažu s vršnjacima (Vasta i sur., 2004.).

Ukoliko tijekom ranog razvoja skrbnik ne odgovara na djetetove potrebe te je emocionalno nedostupan, kod djece će se razviti izbjegavajuća privrženost (Ainsworth, 1979.). Takav tip privrženosti prisutan je kod oko 15% djece. Rezultati istraživanja Ainsworth pokazuju da takva

djeca nisu osjetljiva na roditelja koji im je u blizini, pri ponovnom susretu ga izbjegavaju, pokazuju manjak zajedništva i suradnje te izbjegavaju sklapanje emocionalnih odnosa. Često su karakterizirana kao povučena te ona koja se osjećaju zanemarenima. Razvijaju unutarnji radni model prema kojem vjeruju da je svijet nesigurno mjesto te sukladno tome jedini oslonac pronalaze u sebi samima. Osim navedenog, znaju biti impulzivna, te poneka razvijaju i antisocijalna, delikventna ponašanja (Vasta i sur., 2004.).

Opiruća (anksiozna) privrženost javlja se kod 10% djece te vrijedi kako ista nisu doživjela konzistentnost. Naime, njihovi skrbnici ponekad odgovaraju na njihove potrebe i pružaju im emocionalnu blizinu, a ponekad su kažnjavajući te emocionalno nedostupni svojoj djeci (Answorth, 1979.). Djeca s ovim tipom privrženosti razvijaju veliki strah prilikom odvajanja od skrbnika, većinom teže za ponovnim susretom sa skrbnikom, ali tada u isto vrijeme pokazuju oduševljenje kao i ljutnju i uznemirenost. U kasnijoj razvojnoj dobi imaju sklonost postati pasivne osobe koje nemaju pretjerano povjerenje u druge te nerado istražuju nepoznatu okolinu (Vasta i sur., 2004.).

Posljednji tip privrženosti je dezorganizirano-dezorijentirani, a kao takav se javlja u 15% slučajeva te manifestira najveću razinu nesigurnosti. Djeca s ovim stilom su nepovjerljiva i izmjenjuju ponašanja karakteristična za prethodno spomenutu izbjegavajuću i opiruću privrženost. Ili izbjegavaju skrbnika ili su u potpunosti ravnodušna u njegovoj prisutnosti, što se manifestira iskazivanjem straha, gledanjem u stranu ili depresivnim izrazom lica. Skrbnici su uglavnom podložni konfliktima, ljutnji i odbacivanju djeteta. U ovom tipu privrženosti, dijete se boji vlastitog roditelja, odnosno njegove reakcije. Prema drugima pokazuje strah, ali i želju za vezanjem ne bi li izbjegao susret sa skrbnikom (Vasta i sur., 2004.).

Kroz razvoj privrženosti dijete ujedno razvija i unutarnji radni model koji se odnosi na kognitivnu reprezentaciju doživljenih iskustava i očekivanja nastalih u odnosu s figurom skrbnika (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2006.). Kao takav, unutarnji radni model uključuje model o sebi te model o drugima. Model o sebi odnosi se na djetetovu percepciju vlastite vrijednosti i mogućnosti da bude voljen, dok se model o drugima odnosi na djetetovu percepciju dostupnosti i pravilnog reagiranja figure privrženosti, to jest skrbnika, na dječje potrebe. Primjerice, prilikom razvoja sigurne privrženosti dijete usvaja pozitivan unutarnji radni model u kojem doživljava sebe kao osobu vrijednu ljubavi i pažnje, a skrbnika kao osobu koja ga razumije i odgovara na njegove potrebe. Nasuprot tome, prilikom razvoja negativnog unutarnjeg radnog modela, dijete sebe doživljava kao bezvrijednu i bespomoćnu osobu, a skrbnika kao nepouzdanu, prijeteću ili opasnu osobu (Ajduković, Orešković i Laklija, 2006.).

Ovdje je važno istaknuti da djeca odrastanjem, kroz stvaranje novih socijalnih veza, mogu modificirati svoj unutrašnji radni model, no istovremeno radni modeli pokazuju relativnu otpornost na promjene. Naime, unatoč novim iskustvima svaka osoba nova iskustva uspoređuje s onim prethodnim te je upitno što će na kraju usvojiti kao sistem vrijednosti (unutarnji radni model) na temelju kojeg će nastaviti graditi svoj identitet i ličnost (Berk, 2015.).

4.2. PRIVRŽENOST POSVOJENOG DJETETA KAO TEMELJ OSOBNOG IDENTITETA

Stilovi privrženosti se razvijaju u skladu s različitim životnim okolnostima i uvjetima odrastanja djeteta. Neovisno o tome je li dijete formiralo sigurnu ili nesigurnu privrženost, svako dijete i dalje ima potrebu za pripadanjem i ljubavlju (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.) pa tako primjerice dijete koje je prošlo kroz traumatska iskustva i razvilo nesigurnu privrženost i dalje ima potrebu za pripadanjem i ljubavlju čak i onda kada izgleda da se od iste pokušava sakriti. U pravilu, takva djeca razvijaju određene mehanizme preživljavanja (kao što su npr. osamljivanje, povlačenje u sebe, pretjerano iskazivanje bijesa ili plača i sl.) kojima se pokušavaju zaštititi o iskustva boli i odbacivanja te zadovoljiti svoju potrebu za sigurnošću koja nije bila zadovoljena od strane primarne figure privrženosti (Berk, 2015.). Navedene reakcije i strategije u većini slučajeva otežavaju djetetovu prilagodbu i uspostavu novih emocionalnih odnosa te kao takve zahtijevaju puno razumijevanja i strpljenja u pristupu djetetu od strane odraslih osoba.

Opisane situacije nerijetko se susreću i u posvojiteljskim obiteljima kod djece čijem posvojenju su prethodili mnogobrojni stresni događaji i traumatske okolnosti zbog kojih su djeca bila izdvojena iz biološke obitelji. Osim toga, neka posvojena djeca pokazuju teškoće u uspostavi privrženosti s posvojiteljima zbog iskustva napuštanja od strane biološkog roditelja. U takvim situacijama vrlo često posvojitelji ne raspolažu informacijama o odnosu bioloških roditelja prema djetetu prije nego je bilo napuštno, no velika je vjerojatnost da su tome prethodile nepovoljne okolnosti koje su pogodovale razvoju nesigurne privrženosti kod djeteta, što prilagodbu na posvojenje čini dodatno kompleksnom (Johnson, 2002.).

Iako se načelno smatra da su rane godine djetetova života bitne odrednice koje formuliraju njegovu ličnost i određuju daljnji tijek njegova odrastanja, ranije spomenuta teorija psihosocijalnog razvoja Erika Eriksona ukazuje na mogućnost promjene i unapređenja kvalitete života kroz preostale stadije života (Erikson, 2008.). U prilog tome govore i longitudinalna istraživanja koja su pokazala da je unutarjni radni model o sebi i drugima, koji čini temelj

usvojenog stila privrženosti, podložan promjenama. Tako su Kirkpatrick i Hazan (1994.) proveli longitudinalnu studiju izvedenu na općoj populaciji u kojoj se promatrala mogućnost promjene stilova privrženosti. Rezultati ove studije su pokazali da je u razdoblju od četiri godine kod 30% odraslih ispitanika došlo do značajne modifikacije stila privrženosti pod utjecajem novih emotivnih iskustava koja su ispitanici doživjeli u prijateljskim i partnerskim vezama (Kirkpatrick i Hazan, 1994).

Kada se navedene spoznaje stave u kontekst posvojiteljskih obitelji, razvoj privrženosti između posvojenog djeteta i posvojitelja možemo promatrati kao priliku za uspostavljanje novih odnosa u kojem će posvojeno dijete u odnosu s novom roditeljskom figurom postepeno izgraditi odnos povjerenja, ljubavi i nježnosti te doživjeti iscjeljujuće iskustvo pravodobnog odgovaranja roditelja na potrebe posvojenog djeteta. Put uspostave odnosa privrženosti na relaciji roditelj-dijete u posvojiteljskim obiteljima nije jednosmjernan i pun je izazova. Naime, već na početku prilagodbe u dinamici odnosa često su prisutne izazovne startne pozicije s obzirom da posvojeno dijete nije biološki začeto i njegovom dolasku u obitelj prethode brojni otežavajući uvjeti, kako za dijete, tako i za posvojitelje. Smatra se kako su prvih šest mjeseci od početka zajedničkog života u posvojiteljskoj obitelji ključni za stvaranje temelja privrženosti. Tad je i više nego uobičajeno potrebno da posvojitelji budu usmjereni na specifične potrebe koje posvojeno dijete sa sobom donosi u obitelj. Naime, posvojena djeca često pokazuju veće strahove među kojima se ističe separacijski strah, tj. strah od odvajanja (Johnson, 2002.). Stoga je potrebno posvojitelje upozoriti na mogućnost pojave djetetove anksioznosti i odbijanja te ih usmjeriti na toleranciju i razumijevanje. Posvojeno se dijete oporavlja postepeno, gradeći nova emocionalna i socijalna iskustva i nadoknađujući nedostatke iz prošlosti. U tim uvjetima, njegova su čuvstva više istančana, posebice ukoliko se ranije nije susreo s mirnim i ljubavljivo ispunjenim okruženjem. Poznato je da svaka osoba prirodno reagira s oprezom i strahom od nepoznatog, pa tako i posvojeno dijete. Tijekom procesa međusobnog upoznavanja i prilagodbe, moguće je da se kod posvojenika javi vraćanje na prethodne razvojne faze. Potrebni su veliki napori kako bi posvojitelji uvidjeli što se sve skriva iza spomenutog straha i naučenih obrazaca ponašanja te kako bi ispod tog sloja otkrili djetetovo autentično „ja“ i odgovorili na njegove autentične potrebe. Upravo je u tom pogledu nužna suradnja stručnjaka, kao i pomoć šireg okruženja (Johnson, 2002.).

Ulaganje truda od strane posvojitelja u razumijevanje djetetovih potreba te adekvatan odgovor na njih, vrlo je važno za razvoj sigurne privrženosti kod djeteta te ima značajnu ulogu u daljnjem razvoju cijele obiteljske dinamike. U studiji koju su proveli Pace i Zavattini (2011.), ispitane su

modifikacije u stilu privrženosti kod djece koja su posvojena u dobi od 4 do navršениh 7 godina života te su pronađene promjene u povećanju sigurnosti i osjećaju povjerenja u odnosu roditelj-dijete. Promjene su ostvarene u periodu od 7 do 8 mjeseci nakon dolaska djeteta u obitelj, što potvrđuje tezu da su prvih šest mjeseci nakon usvajanja najvažniji prediktor formiranja nove privrženosti. Slični nalazi zabilježeni su i u američkom istraživanju Steel i sur. (2009.) koji su pratili razvoj 58 novonastalih obitelji koje su posvojile djecu u starosti od 4 do 8 godina. Kod djece kod koje je početno utvrđena dezorganizirana privrženost, s vremenom se ista promijenila te je zabilježena veća sigurnost i samostalnost djeteta u nastupu, uz smanjenje simptoma agresivnih reakcija, ljutnje i straha. Osim toga, Raby i Dozier (2019.) u svom preglednom radu kroz analizu postojećih istraživanja na temu posvojenja utvrdili kako djeca u posvojiteljskim obiteljima razvijaju novi identitet i sigurnu privrženost u blizini svojih posvojitelja koji ih podržavaju u izgradnji pozitivnog unutarnjeg radnog modela i u oporavku od prethodnih traumatskih iskustava. Preuzimanje sigurnog stila privrženosti popraćeno je formiranjem novog načina odgovora posvojenog djeteta na stresne i nepoznate situacije te jačanjem kapaciteta za nošenje s prošlim nepovoljnim iskustvima i budućim izazovima. Stoga takva postignuta promjena predstavlja značajan zaštitni faktor u procesu odrastanja posvojenog djeteta (Steel i sur., 2009.). Izgradnjom sigurne privrženosti te odnosom povjerenja između posvojitelja i posvojenog djeteta uspostavlja se zdraviji odnos posvojenika prema samom sebi te se na taj način stvara i temelj za izgradnju pozitivnog osobnog identiteta.

5. POSVOJENJE I SOCIJALNI IDENTITET

Socijalni identitet osobe određuje se na osnovu doživljaja pripadnosti pojedinca određenoj grupi. On ujedno omogućuje razlikovanje pripadnika različitih grupa. Kako je već spomenuto, pod ovim se terminom ubrajaju spolni, dobni, rodni, jezični, vjerski, nacionalni, regionalni, klasni, profesionalni, organizacijski, politički, obiteljsko-rodbinski identitet itd. Socijalni identitet može biti višedimenzionalan jer osoba može istovremeno pripadati različitim skupinama (Hrvatska enciklopedija, 2021.). Prema Castellsu (2002.) kroz socijalni identitet pojedinac dobiva uporište i snagu od članova grupe kojoj pripada ili od izabrane socijalne mreže.

Kod posvojene djece posebno je važno sagledati utjecaj biološke i posvojiteljske obitelji na doživljaj socijalnog identiteta posvojenika. Također važno je sagledati u kojoj mjeri je nakon posvojenja došlo do promjena u različitim aspektima djetetova života koje se tiču pripadnosti

određenim grupama (npr. klasna, nacionalna, vjerska pripadnost i sl.) te kako to utječe na djetetov doživljaj vlastitog identiteta. Ukoliko su promjene u pripadnosti različitim grupama veće, veća je i šansa da se kod posvojenog djeteta javi konfuzija socijalnog identiteta. Konfuzija identiteta koja proizlazi iz primjetnih fizičkih i kulturnih razlika, ali i doživljene diskriminacije ili stereotipnog promatranja često je prisutna kod međunarodnog posvojenja (Seliman, 2015., prema Kolarević i Blažeka Kokorić, 2019.).

5.1. VAŽNOST BIOLOŠKE OBITELJI U IZGRADNJI IDENTITETA KOD POSVOJENOG DJETETA

Saznanje o porijeklu posvojenog djeteta te integracija informacija koje se tiču biološke obitelji čine važan aspekt u procesu formiranja i izgradnje posvojenikova identiteta. Potraga za obiteljskim korijenima i porijeklom normalan je razvojni zadatak koji utječe na zdravo formiranje identiteta posvojenog djeteta. Želja za dobivanjem informacijama o prošlosti i događajima koji su prethodili posvojenju obično se intenzivira u razdoblju adolescencije ili mlađe odrasle dobi, a može biti pobuđena znatiželjom ili potrebom posvojenika da dobije uvid u neke informacije iz svoje prošlosti (Child Welfare Information Gateway, 2020.). Tieman i sur. (2008., prema Laklija i Šagi, 2020.) naglašavaju da postoje određene specifičnosti u motivima potrage za porijeklom prema spolu posvojenika. Rezultati njihova istraživanja su pokazali da se žene s iskustvom posvojenja značajno češće odlučuju na potragu za biološkim porijeklom prilikom vlastitog iskustva trudnoće i odgoja djeteta, jer se u ovim razdobljima obično podiže njihova svijest o majčinstvu te se javlja želja za kontaktom s biološkom majkom. Želja za zadržavanjem ili uspostavom prekinutog kontakta sa članovima biološke obitelji može predstavljati prirodnu potrebu posvojenog djeteta (Grgec-Petroci, 2015.), posebice ako se radi o djeci koja su posvojena u starijoj dobi te su prije posvojenja izgradila odnos privrženosti prema svojim biološkim roditeljima ili braći i sestrama.

Health (2012., prema Laklija i Šagi, 2020.) ističe kako kontakt posvojenog djeteta s biološkim roditeljima može biti koristan u situacijama kada to nije protivno interesu djeteta jer omogućuje posvojenom djetetu da dobije uvid o svoje korijene, u kulturno i genetsko nasljeđe.

Održavanje kontakta posvojenog djeteta s biološkom braćom i sestrama također može imati pozitivan utjecaj na razvoj posvojenog djeteta, kao i na izgradnju njegova identiteta. Između braće i sestara koja su zajednički odrastala u obitelji porijekla stvara se jedinstvena emocionalna veza. Priroda odnosa braće i sestara utječe na kognitivan i emocionalni razvoj pojedinca, na

izgradnju identiteta te nerijetko služi kao model za uspostavu i izgradnju drugih važnih socijalnih odnosa (Davies, 2011.).

Konvencija UN-a o pravima djeteta (1989., prema Radočaj, 2007.) ističe da se blizance, te braću i sestre ne smije odvajati prilikom posvojenja, osim u iznimnim slučajevima kada je nemoguće izbjeći njihovo razdvajanje, no i tada bi trebalo poduzeti sve da se održe njihovi kontakti nakon zasnivanja posvojenja.

Praksa pokazuje da nakon posvojenja najčešće ipak dolazi do promjena u održavanju kontakta posvojenog djeteta s mrežom bioloških srodnika, pa tako obično i do prorjeđivanja ili prekida kontakata s braćom i sestrama. Ove promjene do sad nažalost nisu dovoljno istraživane od strane domaćih stručnjaka (Grgec-Petroci, 2015.), no postojeće inozemne studije pokazuju da održavanje emocionalnih vezana između braće i sestara u alternativnoj skrbi pozitivno utječe na njihov emocionalni razvoj, smanjuje njihov strah i anksioznost te jača kapacitet za nošenje s poteškoćama i sposobnost emocionalnog povezivanja s novim osobama (Weimann, 2008., prema Grgec-Petroci, 2015.). Ovakvi pozitivni učinci održavanja kontakta između braće i sestara posebno dolaze do izražaja kod djece koja su prije smještaja u posvojiteljsku obitelj prošla kroz neko traumatsko iskustvo. Stoga je u procesu pripreme i edukacije potencijalnih posvojitelja ovim temama važno posvetiti posebnu pažnju kako bi posvojitelji mogli olakšati posvojenom djetetu prilagodbu na novu obitelj i podržati ga u razvoju njegova identiteta.

5.2. SOCIJALNI IDENTITET I MEĐUNARODNO POSVOJENJE

Dolaskom u posvojiteljsku obitelj dijete se nerijetko osjeća drugačijim od ostalih članova posvojiteljske obitelji, šire rodbine i zajednice. To posebice dolazi do izražaja kod međunarodnog i transetničkog posvojenja u kojem su prisutne naglašene razlike u pripadnosti posvojitelja i posvojenog djeteta različitoj rasi, nacionalnosti, vjeri i kulturi. U takvim situacijama iskustvo prilagodbe na posvojenje postaje još izazovnije, a izgradnja socijalnog identiteta kod posvojnog djeteta još kompleksnija (Noy-Sharay, 2005.).

Međunarodno posvojenje je posvojenje u kojem posvojitelji jesu drugog državljanstva u odnosu na posvojenika, a koji mogu i ne moraju boraviti u istoj državi (Jakovac-Ložić, 2006., prema Kolarević i Blažeka Kokorić, 2019.), dok pojam transetničkog posvojenja predstavlja tip posvojenja kod kojeg roditelji jedne rase ili nacionalnosti posvoje dijete druge rase ili nacionalnosti. Osim primjetnih kulturnih razlika, javljaju se i one fizičke koje dodatno

pojačavaju konfuzija identiteta i nerijetko rezultiraju diskriminacijom od strane okoline u kojoj se dijete nalazi (Topčić-Rosenberg, 2015.).

Procjenjuje se da 20-30% međunarodno posvojene djece izražava probleme vezane uz jezik, obrazovne ishode i učenje, identitet i etnicitet. U trenucima izdvajanja djeteta iz dotadašnjeg kulturnog miljea, kod djece se počinje javljati zbunjenost oko percepcije vlastitog etničkog identiteta. Osim toga, primijećena je i izloženost rasnim stereotipima, kao i težnja za samostalnim donošenjem odluka u kojoj kulturi kasnije žele živjeti (Seliman, 2015., prema Kolarević i Blažeka Kokorić, 2019.).

Ipak, unatoč navedenim izazovima, treba reći da nalazi istraživanja pokazuju da je i u slučajevima međunarodnog posvojenja moguća dobra prilagodba. Tako su npr. Rosnati i sur. (2013.) u svom istraživanju kvalitete obiteljskih interakcija i psihosocijalnog stanja međunarodno posvojenog djeteta, utvrdili kako se većina posvojenika na kraju dobro prilagodila novoj kulturnoj okolini te da su internacionalni posvojitelji imali bolju bračnu komunikaciju. Navedeno je moguće dovesti u vezu i s nalazom da su obiteljska klima i općenita obiteljska podrška bile veće kod obitelji s iskustvom međunarodnog posvojenja u odnosu na domaće posvojiteljske obitelji, što je pogodno utjecalo na razvoj djetetove privrženosti i uspješnu integraciju djeteta u novu obitelj i kulturu.

6. DOB DJETETA KAO IZAZOV U PRILAGODBI I IZGRADNJI IDENTITETA KOD POSVOJENOG DJETETA

Djetetovim dolaskom u posvojiteljsku obitelj počinje proces dubljeg upoznavanja članova nove obitelji, proces međusobne prilagodbe, prihvaćanja i izgradnje novih uloga, kao i postepenog razvoja privrženosti. Proces prilagodbe može se uvelike razlikovati s obzirom na različite okolnosti djetetova dolaska u obitelj od kojih se posebno izdvaja životna dob djeteta u vrijeme odvajanja djeteta od biološke obitelji te dob dolaska u posvojiteljsku obitelj (Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.). Prilagodba na posvojenje lakša je kod djece koja su iskustvo separacije od biološke obitelji iskusila u najranijoj dobi, odnosno do osmog mjeseca djetetova života jer u toj razvoj fazi dijete nije imalo toliko jasnu percepciju odvajanja i gubitka (Jakovac-Lozić, 2000., prema Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.). Ipak, i u mlađoj razvojnoj dobi mogu se pojaviti znakovi koji ukazuju na teškoće u prilagodbi. Primjer toga su simptomi tjeskobe kod djeteta, neočekivane emocionalne reakcije, strah od nepoznatih i novih osoba, prevelika

privrženost posvojiteljici, problemi sa spavanjem i prehranom i slično (Dalen, 2011., prema Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.).

Ukoliko se radi o posvojenju djeteta predškolske ili školske dobi, proces prilagodbe znatno je složeniji te ga se može usporediti s prilagodbom u početnom razdoblju braka u kojem bračni partneri tek počinju učiti kako zajednički funkcionirati u svakodnevnom životu, kako prihvatiti međusobne različitosti i izgraditi zajedničke vrijednosti (Marčetić-Kapetanović, 2015.). Prilagodba na posvojenje značajno je složenija kod djece starije dobi jer su ona u većoj mjeri svjesna promjene i gubitaka, a nerijetko iza sebe imaju i različita iskustva dugotrajne izloženosti zanemarivanju ili drugim traumatskim iskustvima u biološkoj obitelji. Uz navedeno treba imati na umu da u posvojiteljsku obitelj donose različite životne stilove i uloge na koje su navikli u biološkoj obitelji i u okruženju u kojem su do tad odrastala. Moguće je da su prije posvojenja duže vremena boravila i u institucionalnom smještaju u kojem su razvila određeni stil života te su time izgradila određeni oblik vlastitog identiteta i životnih navika (Marčetić-Kapetanović, 2015.).

Kod posvojenja starijeg djeteta, posvojitelji kao novi roditelji nerijetko očekuju da će dijete posjedovati bolje mehanizme za razumijevanje vlastite situacije, kao i da će zbog kognitivne razine na kojoj se nalazi, moći s njima lakše uspostaviti odnos, komunikaciju i privrženost (Gray, 2002.). Međutim, dolaskom djeteta u obitelj započinje međusobno upoznavanje i prilagodba koja se sastoji od nekoliko uobičajenih faza. U početku se obično javlja faza tzv. medenog mjeseca u kojoj se posvojeno dijete nastoji ponašati primjereno i „pokazati se u najboljem svjetlu“, no nakon toga postepeno s razvojem odnosa privrženosti, nastupa faza testiranja koju prati česta promjena ponašanja i pojava ambivalentnih osjećaja kod posvojnog djeteta (istovremena želja za razvojem bliskosti i udaljavanja u odnosu sa posvojiteljem) (Marčetić-Kapetanović, 2015.). U ovoj fazi dijete je neodlučno oko toga treba li prihvatiti nove uloge u okviru nove obitelji, treba li poprimiti njihove vrijednosti koje mu se prirodno nameću u odnosu sve veće bliskosti s roditeljima. Navedeno se odvija i kroz ostale faze prilagodbe roditelja i djeteta na posvojenje, no nakon nekog vremena dolazi do uspostave kvalitetnog radnog modela prema kojem funkcionira ne samo posvojeno dijete, nego i kompletna obitelj (Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.). Shodno tome, postepeno se oblikuje i djetetov identitet.

Neovisno o izgradnji kvalitetnog odnosa s posvojiteljima, važno je za naglasiti kako djeca koja dolaze iz razorenih bioloških obitelji, često osjećaju krivnju zbog posvojenja, ne razumiju sam postupak, manjka im informacija i kvalitetne pripreme na dolazak u novu obitelj, a tijekom odrastanja obično nemaju dovoljno informacija i realnih uvida u svoju osobnu povijest i

podrijetlo te imaju poteškoća u izgradnji svog identiteta zbog nerazriješenih iluzija ili mitova o svom podrijetlu. Sve navedeno otežava prilagodbu i izgradnju identiteta te je stoga iznimno važno u posvojiteljskim obiteljima razvijati odnos iskrenosti i konstruktivne komunikacije (Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.). U prilog tome govore i rezultati istraživanja koji ističu povezanost ishoda prilagodbe s načinima komunikacije o posvojenju (Brodzinsky, 1993., Silin, 1996., prema Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.). Rezultati su pokazali kako prešućivanje istine o posvojenju, manjak otvorenosti o toj temi, jednako kao i potenciranje pretjerane komunikacije o istome, mogu prouzročiti poteškoće i dodatno povećati izazove u prilagodbi na novu obitelj. S druge strane, rezultati istraživanja Pace i Zavattini (2011.) govore u prilog tome da je i kod djece koja su posvojena u starijoj dobi, moguće postići kvalitetne ishode te postepeni razvoj sigurne privrženosti pri čemu veliki značaj ima model privrženosti majki posvojiteljica. U procesu izgradnje identiteta posvojenog djeteta, neovisno o njegovoj dobi, velik značaj ima uspostava bliskosti te otvoren pristup u komunikaciji s posvojenim djetetom o njegovom porijeklu i svim aspektima posvojenja.

6.1. FORMIRANJE IDENTITETA POSVOJENOG DJETETA U ADOLESCENCIJI

Razdoblje adolescencije obilježeno je intenzivnim biološkim promjenama, ali i brojnim drugim razvojnim promjenama koje se tiču načina razmišljanja adolescenata i percepcije sebe u okviru različitih socijalnih grupa, a primarno u okviru vršnjačke grupe i obitelji. Adolescenti se u ovoj životnoj fazi susreću s dvojbama oko toga što žele raditi, u što žele vjerovati, gdje žele pripadati i u koju se društvenu grupu žele uklopiti (Kroger, 2008.). U razdoblju adolescencije mlade osobe nastoje definirati svoj obiteljski, profesionalni, spolni, ideološki identitet. Iako se temelj identiteta gradi u ranom djetinjstvu, razdoblje njegove najaktivnije integracije događa se upravo u adolescenciji (Laklija, 2020.).

U razdoblju adolescencije mlade osobe nerijetko eksperimentiraju s različitim ulogama ne bi li za sebe odabrale one uloge u kojima se najbolje osjećaju. Brojne mogućnosti, oluje ideja i uspostavljanje novih načina razmišljanja dodatno povećavaju intenzitet krize koji mladi doživljavaju u ovoj životnoj fazi (Erikson, 2008.).

Kod posvojene djece adolescencija je posebno zahtjevna razvojna faza jer u tom periodu života, uz potrebu za definiranjem vlastitog identiteta, nerijetko se kod njih javlja i povećana želja za upoznavanjem svojih bioloških roditelja te potreba za sastavljanjem cjelokupne slagalice o vlastitom životu što podrazumijeva povezivanje prošlosti sa sadašnjošću i budućnošću. Takav

razvojni zadatak je složeniji za posvojenu djecu koja ne raspolažu ključnim informacijama o svom porijeklu, ne znaju gdje su rođeni i tko su im biološki roditelji, čime su se bavili, tko su ostali članovi obiteljskog stabla, kakvo je njihovo zdravlje stanje i nasljedne predispozicije i slično. S obzirom da je način i vrijeme na koji je posvojeno dijete saznalo da je posvojeno izuzetno važno za kasniju prilagodbu i razvojne ishode posvojenog djeteta (Health, 2012., prema Laklija i Šagi, 2020.), u Hrvatskoj je zakonodavnim okvirom propisano da posvojeno dijete ima pravo saznati od posvojitelja da je posvojeno najkasnije do sedme godine života, a ako je starije dobi, odmah nakon zasnivanja posvojenja (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, čl. 206). Osim navedenog, bitno je spomenuti i odredbu o pravu na uvid u podatke o posvojenju (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, čl. 217) kojom je propisano i da punoljetni posvojenik ima pravo na uvid u spise o posvojenju, kao i u maticu rođenih, a maloljetni posvojenik, ako centar za socijalnu skrb utvrdi da je to u njegovom interesu.

Unatoč propisanim pravnim mehanizmima koji omogućuju posvojenicima saznanje o informacijama koje su bitne za izgradnju njegova identiteta, ostvarivanje navedenih prava u praksi ponekad je otežano zbog različitih psiholoških ili drugih prepreka. Hoće li tijekom procesa odrastanja svako posvojeno dijete uspjeti složiti slagalice o svojoj životnoj povijesti, te na koji način će se uspjeti nositi s otkrivenim činjenicama o svom podrijetlu, uvelike ovisi o podršci iz okoline, posebice od posvojitelja, stručnjaka iz centra za socijalnu skrb koji rade na poslovima posvojenja te od senzibiliteta i podrške drugih značajnih osoba na koje se osobe mogu osloniti na putu izgradnje svog identiteta.

7. UTJECAJ TIPA POSVOJENJA NA POTRAGU ZA IDENTITETOM

Proces posvojenja uključuje posvojiteljsku trijadu, odnosno tri različite skupine pojedinaca koji sudjeluju u samom procesu. To su posvojenik, posvojiteljska obitelj te biološka obitelj. S obzirom na postojanje kontakta među članovima trijade, razlikuju se tri tipa posvojenja. Zatvoreno posvojenje obilježeno je izostankom kontakta između spomenutih članova, a samim time je otežana i mogućnost prikupljanja i razmjene informacija o podrijetlu posvojenog djeteta. Poluotvoreno posvojenje vrsta je posvojenja kod koje postoji posrednik u kontaktu između pripadnika trijade, odnosno odvija se preko treće osobe. Otvoreno posvojenje najtransparentniji je oblik posvojenja kod kojega je kontakt između trijade izravan te se nastoji održati učestala razmjena informacija (Child Welfare Information Gateway, 2013.).

Ono što se o zatvorenom tipu globalno može reći jest da u posvojiteljskoj obitelji moguće otežava otvorenu komunikaciju o posvojenju, kao i da se uz zatvoreno posvojenje češće vežu mitovi poput onog da će imati pozitivan učinak na sve članove trijade omogućujući im da bez tjeskobe i straha od prošlosti, neometeno jedni od drugih, razviju novi život (Siegel i Smith, 2012.). Međutim, većina američkih stručnjaka ukazuje na prednost otvorenog tipa posvojenja. Naime, ono bi možebitno zadovoljilo dječju čežnju za biološkim roditeljima, kao i pripomoglo u prikupljanju informacija o podrijetlu. Samim time, posvojena bi djeca bolje pratila cijeli koncept posvojenja te bi bila više informirana o okolnostima i zbivanjima vezanim uz osobni slučaj. Osim toga, čestina kontakta između članova trijade kod otvorenog bi posvojenja treba biti utemeljena na inicijaciji koja dolazi od strane posvojenog djeteta (Rompf, 1993.). U prilog do sada navedenome ide i sljedeće istraživanje. Naime, Von Korffa i Grotevanta (2011.) razmatrali su povezanost otvorenog posvojenja i učestalosti komunikacije o posvojenju. U tom slučaju, obitelji su više razgovarale o posvojenju što je zaključno dovelo do kvalitetnijeg razvoja identiteta kod posvojenog djeteta. Oni mladi koji su češće razgovarali s biološkom majkom, razvili su veće povjerenje te su istaknuli kako im je navedeno pomoglo u uspostavi identiteta. Otvoreno bi posvojenje time trebalo utjecati na uspostavu sigurne privrženosti i umanjiti strah kod posvojenog djeteta (Child Welfare Information Gateway, 2013.).

Prema važećem Obiteljskom zakonu (NN 103/15, 98/19), u Hrvatskoj je prisutan zatvoreni oblik posvojenja. Zatvoreno posvojenje se u tom pogledu odnosi na činjenicu da Obiteljskim zakonom nije predviđena izravna mogućnost kontakta bioloških roditelja s posvojenim djetetom. Ipak, prilikom navedenog je bitno istaknuti kako hrvatsko zakonodavstvo štiti pravo posvojenika da sazna informacije o svom podrijetlu te se, primjerice, u praksi bitno vodi računa o održavanju kontakta s braćom i sestrama. Time se ne može smatrati da zatvoreno posvojenje priječi otvorenu komunikaciju i razmjenu informacija o djetetovom podrijetlu. Također, iako je u Republici Hrvatskoj prisutan zatvoren oblik posvojenja, nema dostatnih istraživanja na temu njegova utjecaja na razvoj posvojenika, a još manje na integraciju njegova identiteta.

8. KNJIGA ŽIVOTA

Kako bi dijete moglo bolje pratiti i razumjeti svoj put odrastanja, ali i svoje podrijetlo, važno je da zajedno s posvojiteljima sudjeluje u izradi tzv. knjige života. Knjiga života pomaže posvojeniku u razvoju odnosa s posvojiteljima, ali i omogućuje prolazak kroz proces tugovanja. Naime, tim procesom dijete može integrirati iskustva iz prošlosti na zdrav način, ali i održavati

prošle veze (Child Welfare Information Gateway, 2013., prema Zurak i Laklija, 2015.). Kroz knjigu života nastoji se pomoći posvojenom djetetu u oslikavanju njegova života i u izgradnji osjećaja identiteta. U preambuli Konvencije UN-a o pravima djeteta (1989., prema Radočaj, 2007.) stoji kako knjiga života oslikava djetetovo pravo na životnu priču te da je nužno da ista prati dijete prilikom odlaska na posvojenje. Prije samog posvojenja, knjigu života izrađuju stručnjaci, odnosno socijalni radnici, zajedno s djetetom, a nakon posvojenja ju dijete piše zajedno s posvojiteljima. Ključno je da dijete bude uključeno u proces izrade jer mu isti omogućuje uspostaviti odnos povjerenja sa skrbnikom. Prvi dio sastoji se od dokumentacijskih materijala poput rodnog lista, fotografija i slično, dok se drugi dio sastoji od pisanja djetetove životne priče, odnosno iskustva kroz koje prolazi od rođenja do danog trenutka (Zurak i Laklija, 2015.).

Prema McInturf (1986.) proces izrade knjige života podrazumijeva nekoliko faza. Početno se prikupljaju osnovne informacije prilikom dolaska djeteta u ustanovu. Navedeno se odnosi na datum i mjesto rođenja, način i vrijeme dolaska u ustanovu i tome slično, čime se bilježi njegovo podrijetlo. Nakon toga se kreće s interpretacijom djetetova života koja služi objašnjenju događaja kroz koje je dijete prošlo prije odvajanja od biološke obitelji. Svrha je osloboditi dijete od osjećaja krivnje i što je moguće više racionalizirati prošlo iskustvo. Shodno tome, sljedeća faza pokušava normalizirati osjećaje koji se javljaju kod djeteta, a koji su većinom vezani uz primarne skrbnike i iskustvo tugovanja. Nakon toga se rabe određene metode ne bi li dijete prošlo kroz proces tugovanja na konstruktivan način te se usmjerilo prema budućim događajima. U tom pogledu se odvijaju kreativne radionice. Zadnja, peta faza podrazumijeva potragu za pozitivnim stranama posvojenja i nudi smjernice za planove vezane uz budućnost (McInturf, 1986.). Zbog svega navedenog važno je da stručnjaci koji sudjeluju u procesu posvojenja, jednako koliko i posvojitelji, prepoznaju značaj knjige života i da kroz izradu i korištenje knjige života, omogućuje posvojenom djetetu lakšu izgradnju identiteta i pozitivnog pojma o sebi.

9. VAŽNOST DOSTUPNOSTI PODRŠKE PRIJE I NAKON ZASNIVANJA POSVOJENJA

Stručnjaci različitih znanstvenih disciplina pokušali su dati odgovor na pitanja na koji način pojedinci i grupe mogu biti značajni izvori podrške jedni drugima te koji procesi utječu na davanje i pružanje podrške (Milić Babić, 2019.). Poznato je da pružatelji formalne podrške

moгу biti različite javne institucije i profesionalne organizacije, dok se neformalna podrška odnosi na podršku dobivenu od članova obitelji, prijatelja i drugih neformalnih izvora. Usklađenost različitih izvora podrške, njihova dostupnost i otvorenost prema korisnicima stvara kod primatelja podrške osjećaj sigurnosti i brige za njih (Health Education England, 2018., prema Milić Babić, 2019.).

Socijalna podrška utječe na kapacitet nošenja pojedinaca sa stresnim situacijama, kao i na oporavak od neugodnih iskustava i trauma. Pojedinci koji primaju potrebnu količinu socijalne podrške opisuju sebe kao voljene, cijenjene, poštovane i vrijedne članove socijalne mreže koja im osigurava pomoć i sigurnost, usluge i dobra te uzajamnu zaštitu u izazovnim i tegobnim situacijama (Milić Babić, 2019.).

Socijalna podrška time zauzima važno mjesto i u kontekstu brojnih izazova koje sa sobom donosi proces posvojenja (Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.). Naime, stoji kako se posvojitelji već u fazi koja prethodi zasnivanju posvojenja susreću s raznim teškoćama. U sam postupak procjene podobnosti za posvojenje često ulaze nedovoljno pripremljeni, s neosviještenim mitovima, ali i raznim strahovima te nerealnim očekivanjima. Pored toga, neki od njih suočavaju se i s nezavršenim procesima tugovanja zbog nemogućnosti realizacije roditeljstva biološkim putem. Također, naglašava se i nužnost daljnjeg sustavnog rada na senzibilizaciji javnosti i rušenju predrasuda i stereotipa o posvojiteljskim obiteljima te se ističe potrebu uspostavljanja kvalitetnog sustava podrške koji bi trebao biti dostupan za sve posvojiteljske obitelji na razini cijele države, u svim fazama razvoja posvojenog djeteta, a ponajprije u fazi incijalne prilagodbe (Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.). Shodno tome, u okviru tematike identiteta, podrška bi trebala biti naglašena i tijekom razdoblja adolescencije u kojemu je posebice istančana želja za propitkivanjem vlastitog podrijetla, odnosno identiteta (Laklija, 2020.).

9.1. PRIMJERI PRUŽATELJA STRUČNE PODRŠKE ZA POSVOJITELJSKE OBITELJI U HRVATSKOJ I NJIHOV ZNAČAJ U IZGRADNJU POSVOJENIKOVA IDENTITETA

Postojeća praksa pokazuje da je pružanje različitih oblika stručne podrške posvojiteljskim obiteljima trenutno u najvećoj mjeri organizirano na području grada Zagreba, a dostupno je i u drugim krajevima Hrvatske zahvaljujući sve češćoj upotrebi digitalnih alata koji omogućuju uključivanje korisnika u različite edukacije, radionice i savjetovanje na daljinu.

U posljednjih nekoliko godina u pružanju različitih oblika podrške posvojiteljskim obiteljima posebno se ističe djelovanje udruge *Adopta* i udruge *Na drugi način*.

Udruga *Adopta* u suradnji sa stručnjacima, institucijama i osobama iz prakse nastoji kreirati ugodno i podupiruće okruženje za obitelji nastale posvojenjem te promovira vrijednosti poput otvorenosti, poštovanja, zajedništva i privatnosti. Ona provodi usluge psihološkog savjetovanja i edukacija. U kontekstu teme ovog rada važno je spomenuti primjer radionice za posvojitelje koji provodi ova udruga pod nazivom „Identitet posvojenog djeteta i razgovor s djetetom o posvojenju“. Radionica ima za cilj educirati posvojitelje o pitanjima posebnosti identiteta posvojenog djeteta i o načinima na koji o ovoj temi treba razgovarati s djetetom, a sve kroz životne primjere i praktične sugestije (Adopta, 2022.).

Profesionalnu podršku posvojiteljima pruža i zagrebačka udruga *Na drugi način* koja već dugi niz godina provodi program stručne pripreme posvojitelja pod nazivom *Roditelji na drugi način – Škola za posvojitelje*. Program nije namijenjen samo potencijalnim posvojiteljima već i stručnjacima koji rade s posvojiteljskim obiteljima, dok je pretežita svrha programa stjecanje potrebnih vještina i znanja te osnaživanje potencijalnih posvojitelja za kvalitetno obavljanje roditeljske uloge posvojenom djetetu, stvaranje uvjeta za pravilan emocionalni i psihofizički razvoj posvojenje djece te promocija posvojenja. U skladu s tematikom kojom se bavi ovaj rad, važno je reći da ova udruga provodi i pedagošku radionicu „Identitet posvojenog djeteta“ u okviru koje se posebna pažnja potencijalnih posvojitelja usmjerava na pravo djeteta na osobni identitet, informacije o podrijetlu te pravu na privatnost (Na drugi način, 2022.).

Isto tako ovdje treba spomenuti da u Hrvatskoj u ovom području rada djeluje i Centar za podršku roditeljstvu pod nazivom *Rastimo zajedno*, koji kroz svoj program *Rastimo zajedno u novoj obitelji* omogućava pružanje stručne podrške roditeljima posvojiteljima te djeci u dobi od 2–10 godina putem radionica uživo, ali i putem online susreta koji mogu otkloniti problem prometne i prostorne nedostupnosti posvojiteljskih obitelji izvan Zagreba. Osim na posvojiteljske obitelji, projekt je usmjeren i na stručnjake iz sustava predškolskog odgoja i obrazovanja te socijalne skrbi sa željom da senzibilizira odgojitelje i druge stručnjake za potrebe posvojenog djeteta i njihovih roditelja. Program se provodi nakon zasnivanja posvojenja, a pohađanje radionica uživo dostupano je i za posvojitelje u Vukovaru i Bjelovaru, čime se povećava mobilnost rada izvan Zagreba (Rastimo zajedno, 2022.).

Također, Centar za pružanje usluga u zajednici *Klasje* pruža edukaciju za posvojitelje te podršku i savjetovanje obiteljima nastalim nakon posvojenja. Smješten je na području grada

Osijeka, a zanimljivost u njegovom radu je i organizacija izleta za članove posvojiteljske zajednice koji pomažu uspostavljanju bolje kohezije članova i opuštanju (Klasje, 2022.).

Osim navedenog, primjeri prakse u radu s posvojiteljima prisutni su i u drugim gradovima Hrvatske poput Splita, Rijeke, Zadra, a u posljednje vrijeme posebno se razvija djelovanje stručnjaka iz obiteljskih centara u ovom području.

Postojeća praksa pokazuje da je većina programa za sad namijenjena posvojiteljima, a značajno manje njih uključuje i direktni rad s posvojenom djecom, kao i rad u okviru teme njihova identiteta. Stoga postoji potreba za dodatnim razvojem različitih programa podrške posvojenoj djeci i mladim odraslim osobama, koji bi između ostalog bili usmjereni i na jačanje njihovih kapaciteta za suočavanje s pitanjima koja se tiču biološkog porijekla i izgradnje vlastitog identiteta.

Modić Stanke (2019.) navodi kao primjer uvođenja poželjnog oblika podrške za posvojenu djecu i njihove roditelje „Terapiju kroz igru“ koja predstavlja oblik strukturirane dječje i obiteljske terapije, a namijenjena je roditeljima i djeci s ciljem stvaranja kvalitetnog odnosa privrženosti. Primjerena je za djecu različitog uzrasta, a omogućuje prijenos naučenih načina interakcija u vlastiti dom. Osobito je važna u kontekstu rada s posvojiteljskim obiteljima kod kojih je važno potaknuti razvoj sigurne privrženost kod posvojenog djeteta. Posvojenom djetetu omogućuje izgradnju novog unutarnjeg modela te stvaranje pozitivnih veza s posvojiteljima. Kroz ovu terapiju odrasla osoba uči kako strukturirati sadržaj aktivnosti, kako pravodobno odgovoriti na djetetove potrebe te mu pružiti primjerenu razinu njege. Navedeno mijenja djetetovu perspektivu o sebi samome i o drugima, ali i doprinosi tome da posvojeno dijete počinje promatrati svijet koji ga okružuje kao sigurno mjesto kojem pristupa s interesom. Modić Stanke zbog toga ističe da bi ovaj tip terapije trebao naći još širu primjenu u radu s posvojiteljskim obiteljima, i to ne samo tijekom postupka koji prethodni posvojenju, nego i nakon zasnivanja istog (Modić Stanke, 2019.).

U prilog potrebi daljnjeg unapređivanja sustava stručne podrške posvojiteljskim obiteljima svjedoči i istraživanje koje su proveli Eterović i sur. (2019.), a koje govori o stavovima stručnjaka o potrebi za dodatnom edukacijom o posvojenju. Rezultati ovog istraživanja pokazali su da stručnjaci procjenjuju da nemaju dostatna znanja koja bi im omogućila rad sa specifičnim izazovima i potrebama posvojiteljskih obitelji. Osobito je važno naglasiti da su temu koja se tiče identiteta posvojenog djeteta naveli kao područje u kojoj primjećuju deficit svoga znanja (Eterović i sur., 2019.).

Uključivanje posvojitelja u programe podrške svakako je korisno i važno. O tome svjedoče rezultati različitih evaluacijskih istraživanja. Primjerice, Lindsay i suradnici (2011.) su utvrdili da roditelji koji su sudjelovali u programima podrške za roditeljstvo, kao benefit od toga ističu postignute pozitivne promjene na području vlastitog mentalnog zdravlja, više dosljednosti u odgoju djece te manje osobnih problema. Prema iskazu roditelja, sudjelovanja u programima podrške pozitivno djeluje na općenitu kvalitetu života i roditeljstvo te dovode do smanjenja doživljaja stigmatizacije, povećanja informiranosti, razmjene iskustva i osobnog osnaživanja.

10. ZAKLJUČAK

Posvojenjem se između posvojitelja i posvojenika zasniva trajna obiteljska veza te se djetetu koje nije imalo mogućnosti odrastati u stabilnoj biološkoj obitelji uz odgovarajuću roditeljsku skrb, daje nova nada i prilika za sretno odrastanje (Brodzinsky, 2013.). Kako bi se posvojenom djetetu omogućilo sretno odrastanje u okruženju posvojiteljske obitelji, važno je da posvojitelji znaju pravodobno i primjereno odgovoriti na mnoge razvojne potrebe posvojenog djeteta i izazove koje posvojenje sa sobom donosi. McGinn (2006.) ističe da posvojeno dijete u sebi nosi tzv. „iskonsku ranu“ kao posljedicu iskustva odvajanja, napuštanja ili nepoznavanja biološkog roditelja. Takva je rana tim veća ukoliko posvojeno dijete tijekom procesa sazrijevanja nije u mogućnosti ostvariti pravo na informacije o svojoj osobnoj povijesti i svom podrijetlu.

Smještajem djeteta u novu, posvojiteljsku obitelj stvara se prilika za postepenu modifikaciju unutarnjih radnih modela i promjenu nesigurne privrženosti u sigurnu privrženost (Health, 2012., prema Laklija i Šagi, 2020.). U posvojiteljskoj obitelji postepeno se izgrađuje identitet posvojenog djeteta kroz nove socijalne uloge te se počinju mijenjati obrasci ponašanja usvojeni kroz prethodna životna iskustva i načini odgovora na stresne situacije (Steel i sur., 2009., prema Raby i Dozier, 2019.). Da bi posvojeno dijete moglo izgraditi svoj identitet, bitno je da kroz odnos sa posvojiteljem izgradi sigurnu bazu iz koje će istraživati svijet oko sebe, ali i graditi samopoštovanje i pozitivnu sliku o sebi. Sve navedeno predstavlja esenciju u kvalitetnoj integraciji socijalnog identiteta, ali i pretpostavku za razvoj zdravog odnosa posvojenog djeteta prema sebi i drugima.

Prema Castellsu (2002.) svaki pojedinac kroz odnose s drugima gradi svoju socijalnu mrežu koja definira njegov socijalni identitet. Kod posvojenog djeteta, socijalni identitet često predstavlja konfuzno područje zbog neriješenih pitanja koja se tiču potrage za obiteljskim korijenima, te zbog nedostatka održavanja odnosa s biološkim roditeljima te braćom i sestrama. Samim posvojenjem često ne prestaje osjećaj čežnje i potrebe za biološkim srodnicima.

Ostvarivanjem kontakta direktnim ili indirektnim putem te dobivanje informacija o biološkim srodnicima omogućuje posvojenom djetetu bitna saznanja o važnim činjenicama koje se tiču njegova kulturnog i genetskog naslijeđa, što podrazumijeva npr. uvid u sličnosti u pogledu nekih talenata i karakternih crta ličnosti (Health, 2012., prema Laklija i Šagi, 2020.).

Osim toga, socijalni identitet obuhvaća i pitanje nacionalnosti te etničkih osobitosti. Navedeno je izraženo kod inozemnih posvojenja, a istima je zajedničko da su posvojena djeca češće doživljavala diskriminaciju i rasne stereotipe (Kolarević i Blažeka Kokorić, 2019.). Međutim, uvidom u psihosocijalno stanje posvojenika utvrđeno je kako se većina dobro prilagodila novoj kulturi te uspješno izgradila svoj identitet (Rosnati i sur., 2013.).

Djeca posvojena u ranijoj dobi uspješnije se prilagođavaju posvojenju, dok adolescenti nailaze na veće izazove i češće iskazuju konfuziju identiteta (Šafran Tunjić, 2013.). Prilagodba i nadilaženje kriza identiteta uspješniji su u posvojiteljskim obiteljima u kojima se otvoreno pristupa temi posvojenja te se potiče komunikacija o podrijetlu (Brodzinsky, 1993.) Šanse za ostvarivanje otvorene komunikaciju veće su kod otvorenog tipa posvojenja (Child Welfare Getaway, 2013.).

Proces izgradnje identiteta kod posvojenog djeteta može se zamisliti kao knjiga s dva poglavlja. Prvo poglavlje čine odnosi s biološkim srodnicima i iskustva djeteta prije zasnivanja posvojenja, dok drugo poglavlje čine odnosi s posvojiteljima i iskustva nakon zasnivanja posvojenja. Ukoliko posvojitelji pristupaju posvojenom djetetu zanemarujući činjenicu da njegova knjiga života ima i prvo poglavlje (nerijetko jer se plaše otkrivanja sadržaja i utjecaja prvog poglavlja na nastavak životne priče posvojenog djeteta), proces integracije djeteta u posvojiteljsku obitelj i izgradnje njegovog identiteta bit će značajno otežan. Umjesto negiranja ili preskakanja sadržaja prvog poglavlja, potrebno je s posebnom pažnjom i senzibilitetom pročitati sadržaj prvog poglavlja i približiti ga na razvojno prikladan način posvojenom djetetu jer upravo jasnoća i razumijevanje prvog poglavlja, omogućuje smisleno ispisivanje sadržaja drugog poglavlja, te povezivanje svih dijelova djetetovog života u jednu cjelinu djetetovog identiteta. Kao imperativ u odgoju, radu i ljubavi prema posvojenom djetetu nameće se uvažavanje djetetove potrebe za slobodom ispisivanja stranica vlastite knjige.

Uspješno posvojenje zahtjeva puno strpljenja, ljubavi i veliki angažman posvojitelja u roditeljskoj ulozi. Ono podrazumijeva i dostupnost kvalitetnog sustava stručne podrške u kojem rade educirani i senzibilizirani stručnjaci spremni na pružanje nestigmatizirajuće podrške posvojiteljskim obiteljima kada im je to potrebno.

Danas u Hrvatskoj postoje udruge i institucije usmjerene na pružanje podrške posvojiteljskim obiteljima, no većina njih djeluje u većim gradovima. Osim toga, postojeći programi usmjereni su u većoj mjeri na rad s posvojiteljima, dok samo manji broj njih obuhvaća i rad s posvojenom djecom. Stoga postoji potreba za daljnjim razvojem i proširivanjem dostupnosti programa za potporu posvojiteljskim obiteljima na području cijele Hrvatske, te dodatnom edukacijama stručnjaka o nekim specifičnim temama poput teme traganja za identitetom posvojenog djeteta gdje i sami stručnjaci nerijetko primjećuju deficit svoga znanja.

POPIS LITERATURE

- 1) Ainsworth, M. D. S. (1979). Infant – Mother Attachment. *American Psychologist*, 34(10), 932-937.
- 2) Ajduković, M., Kregar Orešković, K. i Laklija, M. (2006). Teorija privrženosti i suvremeni socijalni rad. *Ljetopis socijalnog rada*, 14(1), 59-91.
- 3) Altaras Penda, I. (2005). Identitet kao osobno pitanje. *Revija za sociologiju*, 36(1), 55-62.
- 4) Berk, L. E. (2006). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- 5) Berk, L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Zagreb: Naklada Slap.
- 6) Blažeka Kokorić, S. i Birovljević, J. (2015). Posvojiteljske obitelji – izazovi prilagodbe i reakcije okoline. U D. Maleš (Ur.), *Kako smo postali obitelji: Posvojenje – dio moje priče* (str. 33-60). Zagreb: Na drugi način.
- 7) Brodzinsky, D. M. (1993). Long – term outcomes in adoption. *The Future of Children*, 3(1), 153-166.
- 8) Brodzinsky, D. M. (2013). *A Need to Know: Enhancing Adoption Competence Among Mental Health Professionals*. The Donaldson Adoption Institute.
- 9) Castells, M. (2002). *Moć identiteta*. Zagreb: Golden marketing.
- 10) Child Welfare Information Gateway (2013). *Openness in adoption: Building relationships between adoptive and birth families*. Washington, DC: Department of Health and human Services, Children's Bureau.
- 11) Child Welfare Information Gateway (2020). *Parenting Your Adopted Teenager*. Washington, DC: Department of Health and human Services, Children's Bureau.
- 12) Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- 13) Davies, M. (2011). Intercountry adoption, children's rights and the politics of rescue. *Adoption and fostering*, 35(4), 50-62.
- 14) Erikson, E. (2008). *Identitet i životni ciklus*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- 15) Eterović, I., Šiftar, O., Šlabek, I., Šuljok, M., Vukojević, N., Grgec Petroci, V. i Modić Stanke, K. (2019). Stavovi stručnjaka prema posvojiteljskim obiteljima i potreba za dodatnim edukacijama o posvojenju. U S. Blažeka Kokorić (Ur.), *Posvojenje - različite perspektive, isti cilj* (str. 178-195). Zagreb: Na drugi način.
- 16) Gray, D. (2002). *Attaching in Adoption: Practical Tools for Today's Parents*. London: Perspective Press.

- 17) Grgec-Petroci, V. (2015). Obitelji i posvojeno dijete. U D. Maleš (Ur.), *Kako smo postali obitelji: Posvojenje – dio moje priče* (str. 8-21). Zagreb: Na drugi način.
- 18) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Posjećeno 29.7.2022. na stranici <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26909>
- 19) Jakovina, I. i Jakovina, T. (2016). Pojam identiteta i njegov odnos prema društvenom poretku u knjigama za samopomoć. *Revija za sociologiju*, 46(3), 325-349.
- 20) Johnson, D. E. (2002). Adoption and the effect on children's development. *Early Human Development*, 68(1), 39-54.
- 21) Kirkpatrick, L. A. & Hazan, C. (1994). Attachment styles and close relationships: A four-year prospective study. *Personal Relationships*, 1(2), 123-142.
- 22) Klasje (bez dat.). *Posvojenje i udomljavanje*. Posjećeno 25.7.2022. na mrežnoj stranici Klasje: <https://klasje.hr/posvanje-i-udomljavanje/>
- 23) Kolarević, K. i Blažeka Kokorić, S. (2019). Neke specifičnosti posvojenja djece iz drugih država. U: S. Blažeka Kokorić (Ur.), *Posvojenje - različite perspektive, isti cilj* (str. 98-124). Zagreb: Na drugi način.
- 24) Kralj, S., Modić-Stanke, K. i Topčić-Rosenberg, D. (2014). *Problemi i potrebe posvojiteljских obitelji tijekom procesa prilagodbe i integracije posvojene djece u obitelj, odgojno obrazovne institucije i okolinu*. Zagreb: Udruga ADOPTA.
- 25) Kroger, J. (2008). Identity Development During Adolescence. *Blackwell Handbook od Adolescence*, 20, 205-226.
- 26) Laklija, M. i Šagi, A. (2020). Međunarodno posvojenje – moguće zloupotrebe instituta i važnost zaštite prava djeteta na razvoj kulturnog identiteta. *Socijalne teme*, 1(7), 11-37.
- 27) Lindsay, G., Strand, S., Cullen, M. A., Cullen, S., Band, S., Davis, H., Conlon, G., Barlow, J. & Evans, R. (2011). *Parenting early intervention programme evaluation*. London: Research Report DFE-RR121.
- 28) Marčetić-Kapetanović, M. (2015). Posvojenje starijeg djeteta. U D. Maleš (Ur.), *Kako smo postali obitelji: Posvojenje – dio moje priče* (str. 61-66). Zagreb: Na drugi način.
- 29) Matković, P. i Topčić-Rosenberg, D. (2017). *Želimo posvojiti dijete. A što sada?* Zagreb: ADOPTA.
- 30) McGinn, M. F. (2006). Development Challenges for Adoptees Across the Life Cycle. *Theoretical Issues in Adoption*, 61-76.

- 31) McInturf, J. (1986). Preparing special-needs children for adoption through use of a life book. *Child welfare*, 65(4), 373-386.
- 32) Milić Babić, M. (2019). Socijalna podrška i roditeljstvo. *Socijalne teme*, 1(6), 13-26.
- 33) Modić Stanke, K. (2019). Prednosti primjene Terapije kroz igru u posvojiteljskim obiteljima. U S. Blažeka Kokorić (Ur.), *Posvojenje - različite perspektive, isti cilj* (str. 142-158). Zagreb: Na drugi način.
- 34) Na drugi način (bez dat.) *Edukacija i priprema (potencijalnih) posvojitelja – Škola za posvojitelje*. Posjećeno 25.7.2022. na mrežnoj stranici Na drugi način <https://nadruginacin.hr/skola-za-posvojitelje/>
- 35) Noy-Sharay, D. (2005). Identity concerns in intercountry adoption-immigrants as adoptive parents. *Clinical Social Work Journal*, 33(2), 173-191.
- 36) Obiteljski zakon. *Narodne novine*, 103/15, 98/19
- 37) Pace, C. S. & Zavattini, G. C. (2011). Adoption and attachment theory: the attachment models of adoptive mothers and their vision of attachment patterns of their late-adopted children. *Child: care, health and development*, 37, 82-88.
- 38) Raby, K. L. & Dozier, M. (2019). Attachment across the life span: insights from adoptive families. *Current Opinion in Psychology*, 25, 81-85.
- 39) Radočaj, T. (2007). Pravo djeteta na odrastanje u obitelji: smjernice za praktičan rad na državnom i međunarodnom posvojenju i udomiteljskoj skrbi. *Ljetopis socijalnog rada*, 14(1), 233-256.
- 40) Rastimo zajedno (bez dat.). *Rastimo zajedno u novoj obitelji*. Posjećeno 25.7.2022. na mrežnoj stranici Rastimo zajedno: <https://www.rastimozajedno.hr/rastimo-zajedno-u-novoj-obitelji/>
- 41) Rompf, E. L. (1993). Open adoption: What does the "average person" think? *Child Welfare: Journal of Policy, Practice and Program*, 72(3), 219-230.
- 42) Rosnati, R., Ranieri, S. & Barni, D. (2013). Family and Social Relationships and Psychosocial Well-Being in Italian Families with Internationally Adopted and Non-Adopted Children. *Adoption Quarterly*, 16(1), 1-16.
- 43) Seligman, M. & Darling, R.B. (2007). *Ordinary families, special children – A Systems Approach to Childhood Disability*. New York: The Guilford Press.
- 44) Siegel, D. H. i Smith, S. L. (2012). *Openness in adoption: From secrecy and stigma to knowledge and connection*. New York: Evan B. Donaldson Adoption Institute.

- 45) Steel, M., Hodges, J., Kaniuk, J. & Steel, H. (2009). Mental Representation and Change: Developing Attachment Relationships in an Adoption Context. *Psychoanalytic Inquiry*, 30, 25-40.
- 46) Šafran Tunjić, I. (2015). Posvojeno dijete u odgojno-obrazovnom sustavu. U D. Maleš (Ur.), *Kako smo postali obitelji: Posvojenje – dio moje priče* (str. 66-73). Zagreb: Na drugi način.
- 47) Topčić-Rosenberg, D. (2015). *Želim/o posvojiti dijete iz druge države. A što sada?* Zagreb: ADOPTA.
- 48) Udruga Adopta (bez dat.). *ADOPTA – Udruga za potporu posvajanju*. Posjećeno 25.7.2022. na mrežnoj stranici Udruge Adopta: <https://www.adopta.hr/>
- 49) Vasta, R., Haith, M. M. & Miller, S. A. (2004). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- 50) Zurak, T. i Laklija, M. (2019). Proces pripreme djeteta za posvojenje iz perspektive stručnjaka. U S. Blažeka Kokorić (Ur.), *Posvojenje - različite perspektive, isti cilj* (str. 7-33). Zagreb: Na drugi način.